

13

VANHA TESTAMENTTI

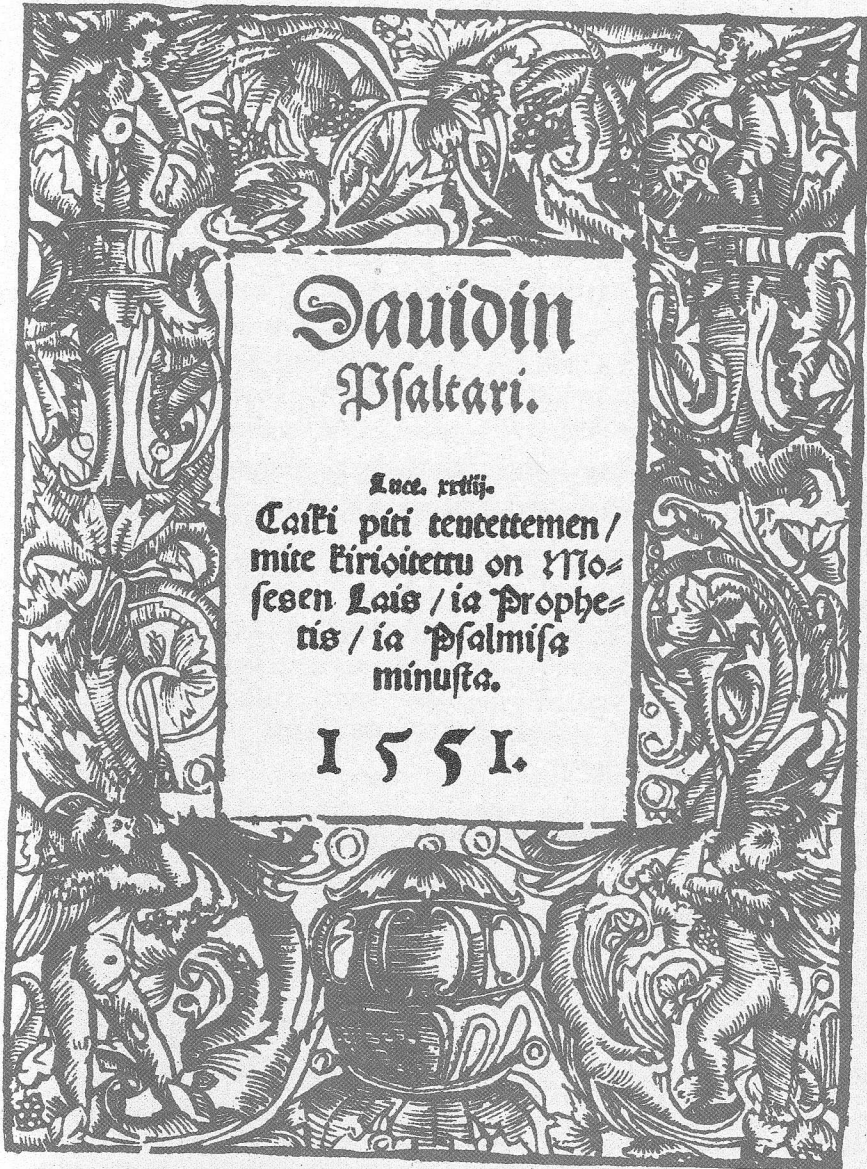
uusten mainitsee piispainkronikassaan ainoastaan kolme Agricolan teosta.¹ Hänen mukaansa maisteri Mikael julkaisi rehtorikaudellaan suomenkielisen rukouskirjan ja suomensi Uuden testamentin.² Kolmanesta teoksesta kronikoitsija kirjoittaa:

Tähän aikaan hän [Agricola] painatti Psalttarin suomen kielellä. Se oli kuitenkin kokonaan suomennettu Turun koulussa Paulus Juustenin rehtorikaudella. Tämä oli määrännyt koululaiset tyylin harjoittamiseksi toisinaan kääntämään psalmeja, niinkuin muistossa autuain tohtori Luther oli kääntänyt niitä. Hän kuunteli ja korjasi heidän suomalaista käännöstään niinä tunteina, jolloin koululaisten kirjoituksia oli tapana ottaa vastaan ja tarkastaa, usein myös päivällisen jälkeen huoneessaan.³

Tämän muistelonsa Juusten lopettaa peräkaneettiin:

Mutta ei ole väliä, kenen nimissä se on julkaistu, sillä se on käännetty, jotta siitä olisi suurta hyötyä Suomen kansalle.⁴

- 1 Tarkkasilmäinen Porthan ihmetteli tätä piispainkronikan selityksissään, sillä Agricola luetlee Psalttarinsa esipuheessa kuusi teosta ja kirjoitti tämän jälkeen vielä kolme lisää. *Porthan 1784–1800*, 736s.
- 2 "Edidit enim in suo rectoratu Precationale finnonicum, -- Transtulit etiam Novum Testamentum finnonice." *Juusten 1988*, 25, 23–25.
- 3 "Hoc tempore procuravit ille, ut Psalterium imprimerentur finnonice, quod tamen integre finnonice fuit translatum in schola Aboensi, rectore Paulo Juusten, qui mandaverat, ut scholastici pro exercendo stylo interdum verterent psalmos, prout doctor Lutherus, beatissimae memoriae, eos transtulerat. Illorum finnonicam versionem audivit et correxit ipse illis horis, quibus scripta scholasticorum solent exhiberi et examinari, saepe etiam peracto prandio in hypocausto suo." *Juusten 1988*, 25, 35–44.
- 4 "Sed nihil refert, cujus nomine sit editum, ideo enim translatum est, ut in populo Finlandico magno esset usui." *Juusten 1988*, 25, 43–45.

Dauidin
Pfaltari.

Luce. xctij.

Caiki piti tentetemen /
mite kirioitettu on Mo-
sesen Laus / ia Prophe-
tis / ia Psalmisa
minusta.

1551.

Psaltarin nimiölehti.

Juustenin närkeä on ilmeinen. Yhtä ilmeistä on, että kronikoitsija on valikoinut sanansa. Hän varoo sanomasta suoraan, että painosta julkaistu psalmien kirja on itse asiassa hänen ja hänen oppilaittensa käännös. Viijaus on kuitenkin varsin selvä, ja se on kantanut hedelmää.⁵ Juusten siirtää Psalmtarin suomennostyöstä kunnian itselleen. Muista Agricolan Vanhan testamentin käännöksistä hän ei puhu mitään.⁶

Agricolan tavoitteena oli saattaa koko Raamattu suomen kielelle. Hän oli kääntänyt Vanhaa testamenttia runsaasti jo Rukouskirjaan: 40 psalmia sekä 85 muuta rukousta. Messu sisältää puolestaan 22 Vanhan testamentin profetiaa, ja sen loppuun Agricola suomensi Pyhän kirjan neljä ensimmäistä lukua, luomiskertomuksesta veljesmurhaan.

Alkukertomukset eivät kuitenkaan saaneet jatkoa. Agricola huomasi pian, että tavoite oli liian korkea: rahat ja aika eivät tulisi riittämään. Oli tyydyttävä valikoimaan. On luonnollista, että ensimmäinen suomennettu Vanhan testamentin kirja oli psalmien kirja eli Psalmtari, kristikunnan vanhin ja käytetyin rukouskirja. Se luettiin viikossa läpi luostareiden ja tuomiokirkkojen hetkipalveluksissa. Kirja säilytti suosionsa reformaatio-kaudella.

Luther aloitti uransa Wittenbergin professorina luennoimalla psalmeista. Hänen työtoverinsa Johannes Bugenhagen ja Georg Major laativat kumpikin oman latinankielisen Psalmtarinsa. Bugenhagen kirjoitti omaansa lisäksi laajan kommentaarin. Reformaattoreiden ystävä, humanistirunoilija Eobanus Hessus muokkasi kirjan latinalaiseen runomittaan ja julkaisi sen 1539 Lutherin ja Melanchthonin esipuheilla varustettuna. Siitä tuli menekkiteos, josta otettiin uskonpuhdistusvuosisadan aikana kolmisenkymmentä painosta.⁷ Psalmtarista ilmestyi 1500-luvun alkupuolella useita muitakin latinankielisiä versioita.⁸

5 Tarkiaisten biografia laskee Psalmtarista Agricolan tiliin ne 41 psalmia, jotka hän oli suomentanut jo Rukouskirjaan, ja vie loput Juustenin nimiin. *Tarkiainen & Tarkiainen* 1985, 219–222.

6 Juustenin oma raamatunsuomennostyö on tasoltaan varsin vaatimatonta. Pääasiassa hän tyytyi 1575 julkaisemassaan Messussa muokkaamaan Agricolan käännöstä lähemmäs ruotsalaista evankeliumikirjaa. *Parvio* 1978, 105–125; *Heininen* 1999, 120.

7 *Heininen* 1992, 11–17.

8 *Hobbs* 1990, 86, 221–225; *Heininen* 1994, 194.

Lutherin saksankielinen Psalttari ilmestyi ensi kerran 1524, mutta reformaattori työryhmineen revisoi sitä jatkuvasti, niin että se ehti vuoteen 1546 mennessä ilmestyä – joko erillisenä tai osana kokoraamattua – kaikkiaan 24 kertaa.⁹

Tukholman kuninkaallisesta kirjapainosta 1536 ilmestynyt *Dauidz Psaltare* on oktaavokokoinen, siinä on 180 lehteä. Se alkaa esipuheella, joka on vapaasti muotoiltu Lutherin vuoden 1524 Psalttarin esipuheen mukaan. Käännöspohjana on juuri tämä Lutherin Psalttari, sen ovat ruotsintaneet todennäköisesti arkkipiispa Laurentius Petri ja hänen vanhempi veljensä Olavus. Teksti siirtyi vähäisin korjauksin Kustaa Vaasan Raamattuun.¹⁰

SUOMENNOSTYÖN VAIHEET

Aprillipäivänä 1551 Agricola kirjoitti ”rakkaalle Amundille, erityisen hyvälle ystävälle”. Hän kiitti kuninkaallista kirjanpainajaa kaikesta työstä ja vasta suomalaisten kirjojen hyväksi sekä vakuutti ”kaikkivaltiaan Jumalan ikuisesti palkitsevan sen, mitä meidän puoleltamme on puuttunut”.¹¹ Tämä lienee käsitettävä niin, että painatusmaksut olivat myöhässä.¹² Agricola ilmoitti edelleen, että ”syksystä tähän päivään asti oli työskennelty ja Jumalan avulla edelleen työskennellään Daavidin Psalttarin suomentamisessa”. Työ oli lähes valmis, ja sen vuoksi Agricola pyysi Amund Laurentssonin yhdessä Tukholman kirkkoherran, ”kunnianarvoisan isän, maisteri Olavus Petrin” kanssa tiedustelemaan kuninkaallista painolupaa Psalttarille ja ”muille samankaltaisille Pyhän Raamatun kirjoille, joita useimmiten ja eniten käytetään seurakunnassa ja jotka ovat tarpeen tässä maassa. Sitten käännettäisiin sitä turvallisemmin, kun työn menestys olisi varma ja epäilemätön. Sillä turha työ on vain tekijälle häpeäksi ja vahingoksi eikä kenellekään hyödyksi ja avuksi.”

Kirjanpainaja ja kirkkoherra kävivät kuninkaanlinnassa ja saivat anomansa painoluvan. *Dauidin Psaltari* ilmestyi 28. elokuuta 1551. Ni-

9 Heininen 1994, 9–12.

10 Heininen 1994, 12.

11 Agricola Amund Laurentssonille 1.4.1551. Strödda historiska handlingar 2, RA. Julk. HFH 6, 318–320, Tarkiainen & Tarkiainen 1985, 321–323.

12 Pirinen 1962, 191.

miölehden kääntöpuolella on Ruotsin valtakunnanvaakuna, ja sen yläpuolella selitys:

Sen Suurivaltiaan Herran, Korkeimman ja Ylenväkevän Päämiehen, Herran Gustavin, Jumalan armon kautta Ruotsin, Göötan, Wendein jne. Kuninkaan ja myös meidän rakkaimman Armollisen Herran suosion, tahdon ja käskyn merkki, tämän kirjan vahvistukseksi.

Kyseessä oli kirja, jonka korkea esivalta oli virallisesti hyväksynyt kirkolliseen käyttöön.¹³ Vaakunan alle merkittiin varmemmaksi vakuudeksi raamatunlause: *Olcatta Cunnialiset iocaista wastian. Racastacat Welie. Pelietke Iumalata. Cunnioittaca Kuningasta* [1. Piet. 2:17].¹⁴

Mestari Amund jatkoi työtään, ja runsaan kahden kuukauden kuluttua, 5. marraskuuta 1551 hän saattoi painaa seuraavan suomalaisen kirjan viimeisen arkin. *Weisut ia Ennustoxet Mosesen Laista ia Prophetista Wloshaetut* oli Vanhan testamentin profeettakirjojen ydin, ”joka Psalttaria kohta seuraa niinkuin kiljuva jalopeura”, kuten Agricola alkurunossaan riimitteli.¹⁵ Julkaisujen yhteenkuuluvuus näkyy siinä, että Psalttarissa havaitut painovirheet korjattiin seuraavan teoksen lopussa.¹⁶ Tämä kertoo painotyön kiireistä, samoin kuin se, että B-arkin kolmas lehti on painettu kahteen kertaan, ilmeisesti siksi, että ensimmäinen on jäänyt vaille sivunumeroa.¹⁷ Myös *Weisut ia Ennustoxet* -kirjan nimiölehden kääntöpuolella on Ruotsin valtakunnanvaakuna, mutta nyt vain puolen sivun kokoisena ja vaila selityksiä.¹⁸

Teos oli tarkoitettu laajemmaksi, mutta loppuosan jo käännettyä tekstiä ei ehditty enää kelirikon takia toimittaa Tukholmaan. Näin ollen vii-

13 Pirinen 1962, 186s.

14 Raamatunkohta on samassa muodossa Agricolan Uudessa testamentissa: *Olcatta cunnialiset iocaista wastian. Racastacat Welijä, Pelietke Iumalata, Cunnioittaca Kuningasta*. MAT II, 605. Vuoden 1992 kirkkoraamattu suomentaa: ”Osoittakaa kaikille arvonantoa, rakastakaa uskonveljiä, pelätkää Jumalaa, kunnioittakaa keisaria.” Edellinen suomennos vuodelta 1938 oli vielä Agricolan linjalla ja puhui kuninkaasta eikä keisarista.

15 Ioca Psaltarin cochta seura.
ninquin kiljuua jalopeura.
MAT III, 438.

16 Psalttarissa on huomattu kuusi ja *Weisut ia Ennustoxet* -teoksessa viisi painovirhettä. MAT III, 711.

17 MAT III, 449–452;

18 18 *Perälä* 2006, 65–68, liite 3, kuvat 23 ja 24.

meiset profeettakirjat painettiin seuraavana kesänä.¹⁹ Agricolan viimeinen painettu teos *Ne Prophetat. Haggai. Sacharja. Maleachi*. ilmestyi 9. elokuuta 1552 "Silde minun Rackahalda Amunild Lauritzan poialda". Kolmen viimeisen Vanhan testamentin kirjan jälkeen Agricola on täyttänyt vielä kolme arkkia kääntämällä Mooseksen kirjoista muutamia lukuja, kuten kymmenen käskyä sekä avioliittoa koskevia määräyksiä, "joita on sangen tarpeellista monista syistä lukea Suomen hiippakunnan kirkoissa". Parille viimeiselle sivulle on käännetty pääasiassa keskiaikaisista rukouskirjoista 23 siunausta.²⁰

Vanhatestamentilliset kirjat säilyttivät arvonsa siihen saakka, kun ensimmäinen kokoraamattu ilmestyi. Suomalaisissa ja ruotsalaisissa julkisissa kokoelmissa on nykypäiviin säilynyt 12 Psalttaria, 11 Weisut ja Ennustoxet -teosta sekä 8 kappaletta Agricolan viimeistä kirjaa, mutta luettelo ei ole täydellinen.²¹ Toistaiseksi on selvittämättä, miten Agricolan vanhatestamentilliset teokset ovat päättyneet Lincolnin katedraalin kirjastoon.²²

TYPOGRAFIA JA KUVITUS

Agricolan kolme viimeistä teosta – *Psalttari, Weisut ja Ennustoxet* ja *Ne Prophetat* – kuuluvat yhteen. Ne painettiin peräkkäin, samaan kvarttokokoon kuin Uusi testamentti ja vuoden 1549 liturgiset kirjat. Joskus ne sidottiinkin yhteen samoin kuin vuoden 1549 kirjat.²³ Psalttari on 30 arkin laajuinen ja sisältää 238 sivua. Weisut ja Ennustoxet -teoksessa on 34 arkkia sekä korjausliuska, yhteensä 276 sivua.²⁴ Agricolan viimeinen teos on 10 arkin ja 80 sivun laajuinen.

19 Agricola kertoo viimeisen teoksensa esipuheessa, että "talven esteiden" takia kolme profeettaa jäi painamatta. Samalla hän kertoo, että samoin kävi Psalttarin kohdalla. Kun mitään katkosta ei kuitenkaan ole Psalttarin painotyössä havaittavissa, Niilo Ikola on arvellut Agricolan erehtyneen: kyseessä olisi ollut Uusi testamentti. Ikola viittaa myös siihen, että Uuden testamentin alkuosa ja Weisut ja Ennustoxet -teos ovat saaneet viimeiselle sivulleen saman voittoisaa Jeesus-lasta esittävän puupiirroksen. Uuden testamentin loppuosan nimiökehys on sama kuin *Ne Prophetat* -teoksessa. Ikola 1966, 127s. Ikolan teorian on osoittanut kestävämmäksi *Perälä* 2006, 38s. Mitä Agricola tarkoittaa maininnalla Psalttarista, jää arvoitukseksi.

20 *Parvio* 1967; *Knuutila* 1990, 120s, 143.

21 Liite 3.

22 *Hurst* 1982, nrot 385, 449, 464; *Parvio* 1984b.

23 Tällaisia ovat toinen Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran omistamista kappaleista sekä Tukholman kuninkaallisen kirjaston kappale. Liite 3.

24 Ylimääräiset kaksi sivua kertyvät siitä, että B-arkin kolmas lehti painettiin kahteen kertaan.

ja Daniel jäävät vähemmälle. Kaksitoista pientä profeettaa hän on kääntänyt kokonaan, lukuun ottamatta kolmea Sakarjan kirjan vaikeatajuista kohtaa.⁴⁵

RUNOMITTAISET ESIPUHEET

Vanhan testamentin suomennoksissaan Agricola palasi käyttämään samaa knittelimittaa, jolla hän oli laatinut Aapisen ja Rukouskirjan esipuheet. Psalttarin ja Ne Prophetat -teoksen alkupuheet ovat miltei Rukouskirjan alkurunojen mittaisia: edellisessä on 182 ja jälkimmäisessä 191 säettä.⁴⁶ Weisut ja Ennustokset -teoksen esipuhe poikkeaa näistä, sillä siinä Agricola ei ole sanottavaa kuin 12 säkeen verran.

Pitemmissä esipuheissaan Agricola puhuttelee aluksi lukijoitaan, "kaikkia suomalaisia, Suomen väkeä, rakasta veljeä, sisarta ja isää, rakasta pappia ja isää, joka ruokkii sielut kuin lapset nisä." Sen jälkeen hän esittelee kirjan, Psalttarin esipuheessa lisäksi aikaisemman tuotantonsa ja samalla koko suomenkielisen kirjallisuuden Aapisesta Piinaan saakka.

45 Agricolan valikoimassa on tekstiä seuraavista Vanhan testamentin kirjoista:

<i>Kirjat</i>	<i>Tekstien määrä</i>	<i>Kirjat</i>	<i>Tekstien määrä</i>
Mooseksen kirjat	2	Hoosea	14
Samuelin kirjat	3	Joel	3
Aikakirjat	1	Aamos	3
		Obadja	1
Jesaja	37	Joona	4
Jeremia	18	Miika	7
Valitusvirret	5	Nahum	3
Hesekiel	5	Habakuk	3
Daniel	5	Sefanja	3
		Haggai	2
		Sakarja	14
		Malakia	4

Tekstit ovat useimmiten kokonaisen luvun mittaisia. Tekstit on luetteloitu jakeen tarkkuudella Heininen 1993, 16–22.

- 46 Jälkimmäisestä esipuheesta on painettaessa pudonnut pois yksi säe, sillä säeparin Senperest mös caiki Mailma,
Tuli, Twli, Meri, ja Maa,
jälkeen tulee seuraavan säeparin jälkimmäinen säe
senielkin, quin he heitens iaca.
Sivulla on vain 31 riviä, kun esipuheen muilla kokonaisilla sivuilla on 32 riviä. MAT III, 715; Fredriksson 1985, 108.

Armoistuin. Ristiltä otettu
Kristus Isän sylissä ja Pyhä
Henki. Psalttarin alkupuheen
kuvitusta.

Alkupuheissa tulevat esiin jo Rukouskirjasta ja Uudesta testamentista tutut teemat. Agricola lausuu kehotuksen sanoja papeille, mutta ei myöskään säästele moitteitaan. Hän valittelee kohtaamaansa kritiikkiä ja puolustaa suomennostaan. Tosin hän tunnustaa, että psalmien käänös on Rukouskirjassa hieman erilainen kuin Psalttarissa, mutta molemmat ovat siitä huolimatta käyttökelpoisia. Psalttarin suomennos on – hän sanoo ”kehumatta” – selkeä ja puhdas ”niinkuin kirkas aurinko taivaalla”.⁴⁷

Kumpikin alkupuhe sisältää pitkän jakson, joka näyttää hieman irralliselta. Psalttarissa on neljäkymmenen säkeen mittainen luettelo hämäläisten ja karjalaisten jumalista. Viimeisessä teoksessaan Agricola käyttää kolme kertaa laajemman jakson eli 122 säettä toiseen luetteloon, jossa hän ylistää Jumalan antamia lahjoja.⁴⁸ Nämä ovat juuri niitä, joita hämäläiset ja karjalaiset aikaisemmin pyysivät jumaliltaan. Kun karjalaisten jumala Ägräs

47 Waan tai on (paitz pramin) selke ia pudhas,
Ninquin kircas Auringo taiuahas.
MAT III, 210.

48 Tutkimus ei ole kiinnittänyt huomiota tähän jälkimmäisen esipuheen osaan, kun sitä vastoin Psalttarin jumalaluettelo on eniten käsiteltyjä Agricolan tekstejä.

herneet, pavut, nauriit loi,
kaalit, pellavat ja hamput esiin toi,

niin viimeisessä esipuheessa samat maataloustuotteet, – pavut, herneet, kaalit, nauriit, hamput ja pellavat – kuuluvat kristittyjen Jumalan hyviin lahjoihin. On mahdollista, että Agricola on laatinut jälkimmäisen luettelon eräänlaiseksi vastapainoksi edelliselle, joka kirjaa pakanallisten jumalien työnjaon ja toimialat sekä heidän antinsa ”synnin ja Pirun” riivamalle kansalle.

Psalttarin luettelo on suomalaisen uskontotieteen perusteksti. Porthanin aikaan saakka tämä jumalaluettelo oli paitsi tärkein myös ainoa suomalaisten muinaisuskoa käsittelevä kirjallinen lähde. Se on jatkuvasti suomalaisen mytologian tutkimuksen päälähteitä, eivätkä kaikki sen arvoitukset ole vielä ratkenneet.⁴⁹

Agricola sijoittaa vanhat jumalat Hämeeseen ja Karjalaan. Suomalaisten eli varsinaissuomalaisten jumalista hän ei puhu mitään. Uuden testamentin esipuheen mukaan Varsinais-Suomi olikin ”ikään kuin muiden maakuntien äiti, koska se on ensimmäisenä tullut kristityksi ja koska täällä on hiippakunnan emäkirkko ja piispanistuin”. Agricola halusi karkottaa epäjumalat kauaksi tuomiokirkostaan, Hämeen ja Karjalan korpiin.

Sekä hämäläisillä että karjalaisilla on kaksitoista jumalaa, alkaen Tapiosta ja Ahdistasta ja päättyen Hittavaiseen, ”joka toi jänikset pensaasta”. Ei ole selvillä, minkä periaatteiden mukaan Agricola jakoi jumalat heimojen kesken, sillä useimpia on palvottu kummankin alueella. Lukumäärä 12 lie-nee peräisin antiikin jumalmaailmasta.⁵⁰

Luettelon kokoajaa on varmasti ohjannut humanistinen kiinnostus vanhoihin kansantapoihin ja uskomuksiin. Agricola ei kuitenkaan nähnyt epäjumalissa ja niiden palvonnassa viatonta kansanperinnettä vaan

49 Merkittävin suomalainen vertailevan uskontotieteen tutkija Uno Harva rakensi teoksensa *Suomalainen muinaisusko* (1948) Agricolan jumalaluettelon pohjalle ja otti sen nimiölehdelle luettelon ensimmäisen säeparin. Martti Haavio käsitteli teoksessaan *Karjalan jumalat* (1959) luettelon jälkimmäistä osaa. Luettelosta ja sen tutkimuksesta (johon tässä ei tarkemmin syvennyt) esim. *Hautala* 1954, 26–41, 298s, 312s; *Sarajas* 1956, 10–14; *Tarkiainen & Tarkiainen* 1985, 233–237; *Koivusalo* 1993.

50 Kun hämäläisten kohdalla luku ei tullut muuten täyteen, oli joukkoon vielä lisättävä Piru. Tästä sekä yhteydestä olympolaiseen Pantheoniniin on minulle huomauttanut prof. Juha Pentikäinen.

vielä voimissaan olevaa pakanuutta, josta epäuskon, synnin ja Pirun riivaa-
ma kansa yhä piti kiinni.⁵¹ Lutherin ja muiden reformaattoreiden tapaan
Agricola samastaa vanhan pakanuuden ja katolisen kultin:

Samoin vielä äsken paavin opin alla
kumarrettiin julkisesti ja salaa
lukemattomia luontokappaleita
Jumalan sijasta, kuten pyhimyksiä.
Oli pyhää tulta, vettä ja multaa,
oksia, puita ja kuolleitten luita.
Suolat, munat, ruohot ja lihat
täyttivät Herran palvelussijat.⁵²

Agricola viittaa myös ortodoksisiin tapoihin:

Kuolleiden haudoille ruokaa vietiin,
siellä itkien, parkuen valitettiin.⁵³

Rukouskirjasta tuttuun tapaan Agricola moitiskelee nytkin pappeja lais-
koiksi:

Eikös ole pappien virkana
opiskella, saarnata ja rukoilla?
Hyi häpeä, miten harvoin saarnataan ja luetaan
siitäkin vähästä mitä kirjoitetaan.
Kuinka vastaat Herran tuomiolla,
jos aikasi täytät laiskuudella?
Voi, sinä surkea lokasäkki!
Eikö mieleesi tule, etkö äkkää

51 *Pirinen* 1962, 241.

52 NIn mös esken Pauin Opin ala,
cumartin iulkisest ia sala.
Epelughuiset Loondokappalet,
lumalan Sias, quin Pyhydhet.
Quin oli Tulda, wette ia mulda,
Oxi ia Puita, ia Coolutten Luita.
Sola, Muna, Rohot, ia Lihat,
pidhit HERRAN Paluelus Siat.
MAT III, 213s.

53 Coolludhen hautijn Rooca wietin,
ioissa walitin, parghutin ia idketin.
MAT III, 213. *Pirinen* 1973, 16–21.

haiseva raato olevasi
 ja matojen eväs kuoltuasi?
 Jos sinä siis työsi innotta teet,
 saat pelätä, minne viimein jäät.⁵⁴

Viimeisessä teoksessaan Agricola käyttää puolet alkupuheestaan Jumalan luomistöiden ylistykseen. Ne hän jakaa kolmeen osaan, jotka hän vielä varustaa latinankielisin reunaotsikoin. Ensimmäiseen ryhmään kuuluvat kaikki luonnon lahjat:⁵⁵ Tuli, tuuli, meri ja maa sekä niissä elävät olennot, rauha, terveys, ruoka, rikkaus, talot ja tavarat. Niihin kuuluvat myös maan tuotteet: ruis, ohra, kaura ja vehnä, pavut, herneet, kaalit, nauriit, hamp-
 pu ja pellava, hunaja ja viini,

Yrtit ja ruohot moninaiset,
 joita miehet käyttävät ja naiset,
 Linnut, kalat, karja ja pedot,
 pellot, niityt, metsät ja kedot,
 Kartanot, majat, vaatteet ja muut,
 niinkuin myös monihaaraiset puut.
 Niin myös vaimot ja lapset hyvät,
 Uskollinen perhe ja ystävät.⁵⁶

54 Wai, eike se Pappein Wirca ole?
 Studera, samaa, ia Rucole.
 Hwij häpie, se Wähe quin kirjoitetan,
 haruoin se samatan eli luetan.
 Quingas wastat Sen HERRAN Domios,
 ettes aighas culutat Laiskuos.
 Oij sine surckia Locasecki,
 etkös neite Mielesees ecke.
 Haiseua Raato oleuas,
 ia Matoin Eues cooltuas?
 los sine sis Wircas hitast teet,
 nin carta cuhungas wimein iet.
 MAT III, 211.

55 Agricolan sivuotsake on *Fortune Bona*. MAT III, 715.

56 Yrtit, ia Rohot moninaiset,
 quin Miehiet prucauat ia Naiset.
 Linnut, Calat, Cariat ia Pedhot,
 pellot, Nijttut, Metzset, ia kedhot,
 Cartanot, Maiat, Waatet ia mwdh,
 siihen mös moniharaiset pwdh.
 Nin mös Waimot ia Lapset hyuet
 vskollinen Pere ia ysteuet,
 MAT III, 715s.

Toisen ryhmän muodostavat ruumiin kyvyt⁵⁷ eli viisi aistia, näkö, kuulo, haju- ja makuaisti sekä tuntoaisti, jotka luetteloihin mieltynyt Agricola numeroi marginaaliin.

Kolmanteen Jumalan antamien lahjojen ryhmään kuuluvat sielun kyvyt,⁵⁸ joihin Agricola lukee ensinnäkin kristilliset hyveet: uskon, toivon ja rakkauden. Luetteloon kuuluvat lisäksi ilo, rauha, laupeus, kohtuullisuus, pitkämielisyys, siveys, puhtaus, kunniallisuus, taito, viisaus, tieto ja järki. Agricola liittää joukkoon myös omantunnon, joka on jumalattomissa la-vea, koska he elävät ilman pelkoa ja uskoa, julmissa taas ”kaita ja poltet-tu”, viekaissa ja velhoissa häiriintynyt,

Eksyväisissä, jotka karttavat kuria,
kamala se on ja nurja.
Vaan jumalisissa ja viattomissa
se on oikea mielissä ja teoissa.
Katuvaisissa se on oikaistu,
kun sydän mielistyy parannukseen.⁵⁹

Agricola päättää sielunkykyjen luettelon säepariin, jonka mukaan Jumala on läsnä hyvissä sieluissa, kun taas pahoissa riehuu paha henki:

HERRA on hyuis Sieluis lesse,
wan pahois, se ryme Hengi messe.

Tämän jälkeen Agricola siirtyy puhumaan käännöstyöstään, jonka arvosta hänellä oli selkeä käsitys. Kaikki eivät kuitenkaan olleet samaa mieltä, ja Agricola purkaa mieltään – nyt viimeisen kerran ja kokonaisen sivun verran:

Ellei kaikki ole tulkittu selkeeksi,
niin me kernaasti anomme anteeksi.
Se paremmin tehköön kuka voi,
jollei tämä kelpaa, jonka Jeesus soi.

57 Agricolan reunaotsake on *Corporis Bona*. MAT III, 716.

58 Agricolan reunaotsake on *Anime Bona*. MAT III, 717.

59 Exyueis, quin cartauat curia,
camala hen on ia nuria.
Wan Jumalis, ia Wighattomis,
oikea hen on Mielis ia teghois.
Catuuaisis hen on oijettu,
quin Sydhen parannoheen mielistu.
MAT III, 718.

Panettelija, joka näitä moittii,
 pankoon hampailleen lukon aittaan,
 taikka tehköön paremmat itse,
 jos hän osaa tai viitsii.
 Eikö se ole tyly ja villi,
 joka antaa hyvistä väärän arvion?⁶⁰

Agricolan mukaan arvostelijat siivilöivät hyttysiä mutta nielaisevat kame-
 lin. Heidän motiivinaan on kateus; he ovat "monin juonin ja valhein"
 pyrkineet virittämään Agricolalle pauloja ja ansoja, niin että hän menet-
 täisi kunniansa loppuiäkseen.⁶¹ Agricola ei kerro tarkemmin, keitä nämä
 hänen vihollisensa ja kadehtijansa ovat, mutta ainakin Juustenilla oli syy-
 tä kateuteen.⁶²

Viimeinen esipuhe päättyy toteamukseen, että raamatunkäännöstyö
 jatkuisi, mikäli "nämä olisivat otolliset, ostettaisiin ja käytettäisiin, niin-
 kuin olisi myös kohtuullista." Agricola ennustaa sen ajan olevan pian kä-
 sissä, jolloin monien hyljeksimistä suomalaisista kirjoista on puute:

Sen Aian vskon pian tuleuan,
 ette Somen kiriaim ielkin tutketan.
 Van tuskal ne silloin käsitetään,
 iotca nyt Monilda hylieteen.⁶³

60 Ellei caiki ole tulkittu selkexi,
 nin me kernast anom andexi.
 Se paramin techken ioca woi,
 iollei tai kelpa, quin IESVS soi.
 Panettelia, quin neite laitta,
 se pangan hamballens lucun aitta.
 Taicca techken paramat itze,
 ios hen täita eli wijtze.
 Eikö se tyly ia willi on?
 quin hyuist anda wären aruion?
 MAT III, 719.

61 Cateus temen wei monen hädhen,
 Christusen, Sanan ia Nimen teden.
 Monen lonen ia Walhen cansa,
 wiritin sille Paula ia ansa.
 Ette hen cunnioittomaxi olis,
 sijhenasti ette hen teste coolis.
 MAT III, 719

62 Pirinen 1962, 152s; Tarkiainen 2003, 51.

63 MAT III, 720.